

firms for which it was not built from the beginning. Judging from investigations in Swedish cities, this mixture of old and new elements in the building stock is not just positive but seems to be something of a necessity for firms of different types both to get established, and to consolidate, and to grow in size. This is due to the fact that firms in their various development stages must be able to adjust their space requirements to their current financial capability. From this viewpoint the study of changes in the building stock of the city, e.g. how city renewal projects affect the individual firm's possibilities of acquiring floor space, emerges as an important topic of inquiry. In the Swedish case renewal projects have generally acted quite unfavourably on an extremely important type of urban environment, namely the »breeding areas« for newly started and growing firms, the so-called starting environments. The paper ends with a discussion concerning possible substitute space for these environments. Proposed alternatives are evaluated as to whether they can function as realistic ones for the firms under consideration. The way this problem is treated by city-planners and others responsible for the city-renewal process is also discussed. The point made is that many of these people have taken decisions to the effect that small and growing firms nowadays are facing serious problems to accommodate their activities.

LITTERATUR:

- Erlandsson, U.*, 1976: Företagsutveckling och utrymmesbehov. Studier av rumsliga utvecklingsförlopp i stadsmiljö. Lund.
Törnqvist, A., 1981: Industri i äldre byggnader. Elva goda exempel. Byggeforskningsrådet T9: 1981, Stockholm.

Håndværk og mindre industri i centrale byområder

HANS T. ANDERSEN & STEN ENGELSTOFT

Andersen, Hans T. & Engelstoft, Sten: Håndværk og mindre industri i centrale byområder. *Geografisk Tidsskrift* 83, 35-42, May 1, 1983.

The paper attempts to elucidate problems related to small manufacturing industries in central urban areas. The last 10 years' development within this type of industry in two medium-sized Danish towns is demonstrated, and their general conditions are analysed.

Hans T. Andersen, M.Sc. & Sten Engelstoft, Senior lecturer, M.Sc. Geographical Institute, University of Copenhagen, Haraldsgade 68, DK-2100 Copenhagen Ø.

Gennem de seneste år er interessen for byfornyelsen i Danmark steget mærkbart, og samtidig er der kommet nye facetter til, herunder interessen for de mindre industri- og håndværksvirksomheder m.v., de såkaldte baggårdserhverv. Baggårdserhverv anvendes i denne sammenhæng som betegnelse for en heterogen gruppe af små og mellemstore virksomheder beliggende i centrale funktionsblandede byområder. De er karakteriseret af en blanding af fremstillingsvirksomhed, reparation og service, engroshandel, butikshåndværk m.v. Blandt disse funktioner vil enkelte virksomheder i kraft af deres størrelse adskille sig fra baggårdserhvervet og medregnes derfor ikke. Baggårdserhverv kan findes i såvel bag- og sidehuse som forhuse.

Den hidtidige forskning på dette område har været relativt begrænset. Nærværende artikel bygger dels på undersøgelser af baggårdserhverv i byfornyelsesområder og disses fremtidsmuligheder i tilfælde af sanering (Christensen & Krawach 1981), dels på undersøgelser af baggårdserhvervene i 2 mellemstore danske provinsbyer (Andersen & Engelstoft 1982, samt Andersen 1982). De to sidstnævnte undersøgelser beskæftiger sig for det første med de konsekvenser, den løbende byfornyelse har haft for baggårdserhvervene, og for det andet med specifikke forhold ved baggårdserhvervenes interne og eksterne forhold.

DE CENTRALE BYOMRÅDERS FORNYELSE

I årene op til midten af 1950'erne var de fysiske ændringer i den almindelige danske købstadsbymidte kun små. Den kraftige økonomiske vækstperiode, der tog sin begyndelse i slutningen af 50'erne, medførte imidlertid en omstrukturering af såvel bolig- og produktionssystemet som servicestruk-

turen; disse ændringer i bysystemet er ofte blevet betegnet som suburbanisering (Engelstoft 1980). For de centrale bydele var resultatet en befolkningsmæssig udtynding og et øget pres på bycentret med dets store og blandede koncentration af forskellige funktioner. Problemerne omkring bycentrenes fornyelse eller tilpasning til de nye betingelser var et endog særdeles omdebatteret emne i begyndelsen af 70'erne, og man talte da groft sagt om to typer løsningsmodeller (centerplantyper): erhvervsorienterede og bolig-bevaringsorienterede (Gaardmand & Larsen 1974).

I den erhvervsorienterede centerudvikling indtager de hensyn, der må tages til detailhandelsarealforbruget den primære plads. Der lægges vægt på at bevare bykernen som byens og oplandets dominerende hovedcenter, således at alle funktioner, der henvender sig til hele området placeres her.

Ny boligbebyggelse tænkes først og fremmest placeret på arealer i byernes yderområder, og de ældre boligområder i centeret skal fungere som en art arealreserve for de egentlige centerfunktioners voksende pladsbehov. I modsætning hertil står den bolig-bevaringsorienterede centerudvikling. Idéen er her at fastholde eller endog begrænse erhvervsarealerne, mens beboelsen ønskes fremmet mest muligt. For at opnå dette forestillede man sig en udflytning af de mest trafikskabende og arealkrævende funktioner, ligesom udvidelser om nødvendigt måtte imødekommes gennem etablering af aflastningscentre. Problemet er imidlertid næppe så enkelt »enten – eller« og der kan da også kun fremvises meget få (om overhovedet nogen) rendyrkede typeeksempler. Tværtimod må det konstateres, at de fleste af vore købstæder er prægede af elementer fra såvel den erhvervs- som fra den bolig-bevaringsorienterede løsningsmodel.

Som et resultat af den centerfornyelse, der har fundet sted gennem det seneste tiår, er der imidlertid en række ensartede træk – i retning af at øge bymidstens tilgængelighed og rummelighed – der må fremhæves (Engelstoft 1980):

Differentiering af gadenettet. Ved anlæg af ringgader og omfartsveje søges den regionale trafik ledt uden om bycentret. I de centrale bydele søges trafikken begrænset og reguleret gennem ensretninger eller helt enkelt ved etablering af gågader. Endelig må specielt gadegennembrud nævnes som et ofte anvendt middel til at løse de voksende trafikale problemer.

Parkeringspladser. Det stigende pres på bykernen, specielt som servicecenter, har medført et stærkt øget behov for parkeringspladser. Disse er i vidt omfang blevet etableret gennem nedrivninger og karréudhulninger i umiddelbar tilknytning til strøggaden.

Øget bebyggelsestæthed. Egentligt nybyggeri har normalt kun fundet sted i forholdsvis begrænset omfang. Det er imidlertid karakteristisk at, hvor det har fundet sted, er det sket på relativt lavt udnyttede grunde og med en voldsom stigning i bebyggelsestætheden til resultat. Dette skyldes først og fremmest detailhandelens krav om stordrift og øget lagerkapacitet, men også den stigende kontorisering af bycentrene er af betydning.

Fig. 1. En typisk baggårdserhvervsvirksomhed med bygninger i flere etager, vanskelige tilkørselsforhold og udendørs oplagring.

Fig. 1. A typical example of a small manufacturing industry in a central urban area: multistorey buildings, troublesome access and outdoor storing.

De indgreb, der er nævnt i det ovenstående, har medført en udvikling i bykernernes arealanvendelse fra funktionsblanding mod funktionsdifferentiering.

Undersøgelser af fornyelsen i danske provinsbyer (Harild m.fl. 1981 & Engelstoft 1982) viser, at det som en generel tendens kan konstateres, at i de centrale områder i provinsbyerne har det samlede etageareal i de seneste 10-15 år været nogenlunde konstant. Inden for dette areal har der imidlertid fundet ikke ubetydelige forskydninger sted for så vidt angår de enkelte arealanvendelseskategorier. Generelt kan det konstateres, at mens detailhandelsarealet er stagnert, er arealer til serviceformål i øvrigt steget med ca. ½% årligt. I modsætning hertil, er boligarealet faldet med ca. 1½% og arealer til produktionsformål med ca. 2½% årligt. Det store fald i arealer anvendt til produktionsformål, har først og fremmest fundet sted i randzonen omkring bykernens detailhandels- og administrationscenter. I disse områder har der kun i få tilfælde været tale om en samlet fornyelsesplanlægning; i stedet er byomdannelsen sket på privat basis og med ringe overordnet samordning, og indgrebene har ramt håndværks- og ældre industriområder (ofte betegnet som baggårdserhverv) hårdt.

BAGGÅRDSERHVERVENE

Når baggårdserhvervene påkalder sig speciel interesse, må årsagerne søges i flere forhold:

- Beskæftigelsessituationen gør baggårdserhvervets arbejdspladser betydningsfulde.

- De mindre virksomheder har betydning for styrkelsen af den samlede erhvervsstruktur. Produktiviteten i den egentlige industri, samt i landbruget, fiskeriet, bygge- og anlægsvirksomhed, handel- og servicevirksomhed, afhænger i høj grad af de mindre virksomheders evne til at styrke hele erhvervslevet gennem arbejdsdeling. Dennes betydning viser

sig bl.a. ved, at den enkelte virksomhed ikke kan klare sig konkurrencemæssigt, med mindre den specialiserer sig og indgår et samarbejde med andre virksomheder. Fx viser en undersøgelse af Nordjyllands industristruktur, at de mindre industrivirksomheder spiller en særdeles vigtig rolle som stordriftskompleterende enheder. (Christensen 1981).

Det er derfor vigtigt, at disse mindre virksomheder overlever i lokalområderne; i modsat fald vil erhvervslivet i de pågældende områder producere mindre effektivt end tilfældet er. Netop i de dele af landet, hvor nettet af mindre håndværks- og industrivirksomheder m.v. udtyndes eller fungerer ineffektivt, får det konsekvenser for hele erhvervslivet, og forfaldstendenserne i erhvervslivet kan blive markante.

– De ældre bydeles erhvervslokaler er i kraft af den lave husleje af stor betydning for oprettelsen af nye virksomheder, og herigennem for rekrutteringen af virksomheder til den egentlige industri.

Det samlede antal mindre håndværks- og industrivirksomheder i Danmark udgør knap 90.000 (Hastrup 1978); årligt nedlægges og oprettes mellem 8 og 9% af bestanden, svarende til ca. 7.000 virksomheder. De mindre virksomheder er således karakteriseret ved en betydelig rotation i virksomhedsbestanden. Denne kontinuerlige fornyelsesproces, hvor små virksomheder starter, nogle overlever og vokser sig gradvist større samtidig med en stadig nedlæggelse af fortrinsvis mindre virksomheder (Håndværksrådet 1980), er en vigtig del af erhvervslivets vækstproces: Hvert år tilføres en ny serie idéer, ny dynamik m.v. De mindre virksomheder indtager derfor en vigtig position som rekrutteringsgrundlag for den egentlige industri.

– Byfornyelsen vil, i bestræbelserne for at sikre boligernes friarealer, betyde udsanering af store dele af baggårdserhvervene.

Fig. 2. Eksempel på baggårdserhverv med produktion overvejende til andre virksomheder og med fortrinsvis lokale kunder.

Fig. 2. An example of a small manufacturing industry in a central urban area, producing goods and services primarily to local customers.

Fig. 3. Baggårdserhverv med produktion overvejende til eksport og salg uden for lokalområdet. Bemærk, hvordan denne virksomheds tilgængelighed er blevet forbedret gennem anlæg af tilkørselsarealer inde i karréen.

Fig. 3. Small manufacturing industry in a central urban area with production primarily for export and sale outside the local area. Note how the accessibility of this site has been improved through construction of an approach inside the block.

På denne baggrund rejser den store nedgang i antallet af baggårdserhvervsvirksomheder i provinsbykerne, hvor en stor del af disse virksomheder traditionelt har været lokaliseret, en række spørgsmål vedr. betydningen af denne udvikling for provinsbyernes erhvervsliv. Projektet »Baggårdserhverv i byfornyelsesområder« (Christensen & Krawach 1981) tog udgangspunkt i dels de hidtil gennemførte saneringer – dvs. de offentligt støttede byfornyelsesindgreb – og de erfaringer, der er gjort med disses effekt for baggårdserhvervene, og dels den betydning gennemførelsen af den nye byfornyelseslov skønnes at få for baggårdserhvervet:

Kundetyper er af afgørende betydning for en virksomheds fortsatte eksistens i en saneringssituation. Jo mere en virksomhed er baseret på lokale kunder eller private husstande (lejlighedsvis), jo mere følsom vil den være over for ændringer i beliggenheden. Omvendt vil virksomheder med fjerntboende, ikke-private kunder være de mindst følsomme.

For baggårdserhvervet som helhed er kundekredsen spredt over et større område med ca. halvdelen af kunderne lokaliseret inden for kommunen.

Denne afhængighed af kundekredsen varierer fra branche til branche: Fremstillingsvirksomheder, der oftest har andre virksomheder som kunder og sjældent private husstande som hovedkunder, er kun i begrænset omfang afhængig af lokaliseringen; fremstillingsvirksomhederne har tilmed ofte deres største afsætning uden for regionen, dvs. i det øvrige Danmark og udlandet. Modsat har butikshåndværk, baseret på salg til lejlighedsvis private husstande, en meget stor afhængighed af beliggenheden. Butikshåndværkets kunder er, i lighed med bygge- og anlægsvirksomheder, service- og reparationsvirksomheder m.v., for størstedelens vedkommende lokaliseret nær virksomheden.

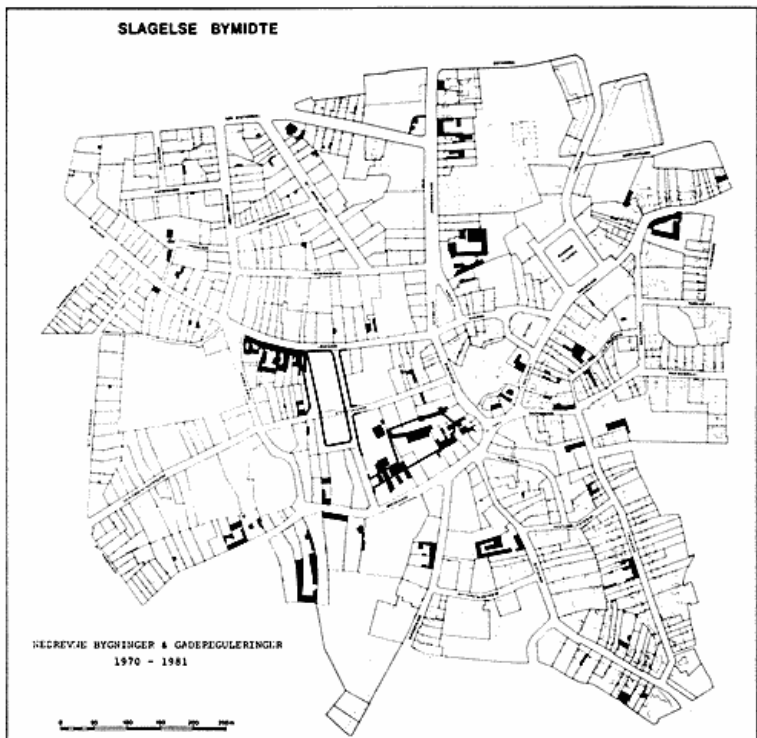
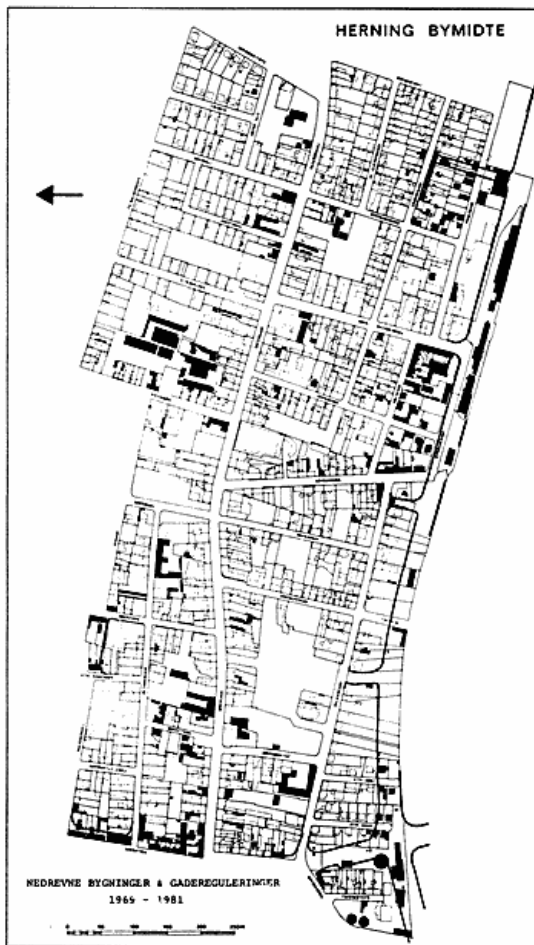

Fig. 4 & 5. Nedrevne bygninger og gadereguleringer 1969/70 til 1981.

Fig. 4 & 5. Demolished buildings and street regulations 1969/70 to 1981.

På denne baggrund konkluderes, at mellem $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{2}$ af alle baggårdserhvervsvirksomheder ville forsvinde som følge af byfornyelsesindgreb, samt at en stor del af virksomhederne vil miste dele af deres kundekreds ved udsanering; endelig at mindst 40% af arbejdspladserne vil forsvinde p.g.a. vanskeligheder for de overlevende virksomheder.

I modsætning hertil har interessen for den løbende byomdannelse betydning for baggårdserhvervet gennem 60'erne og 70'erne været ret begrænset, og først med Andersen & Engelstoft (1982) er sammenhængen mellem bykernernes fysiske ændringer og fremstillings-, reparations- og servicevirksomhed blevet belyst nærmere på baggrund af udviklingen i to danske provinsbyer.

Gennem Geografisk Instituts bymidteundersøgelser (Magnussen 1969 & 1970, Engelstoft 1982) har det været muligt at følge arealudviklingen i to danske provinsbyer, Slagelse og Herning, meget nøje; to forhold skal fremdrages specielt i denne forbindelse:

For det første gælder det, at lokaliseringen af bygninger, der er nedrevet i 70'erne, udviser en klar sammenhæng med dels den offentlige indgriben i centerudviklingen i form af gadegennembrud m.v., og dels den private centerudvikling, hvor netop bygninger placeret tæt på det eksisterende »city«

i særlig grad har været udsat for nedrivninger. Endvidere er det værd at bemærke, at først og fremmest bag- og sidehuse i citys randzone har været udsatte (jf. fig. 4 & 5).

For det andet gælder det, at etagearealet udnyttet til baggårdserhverv ligeledes overvejende er lokaliseret i citys randzone, hvor netop de uberørte karréer i vidt omfang huser baggårdserhvervene (jf. fig. 6 & 7).

I det følgende vil betydningen af den store reduktion i provinsbyernes baggårdserhverv, med udgangspunkt i de konstaterede fysiske ændringer, belyses ud fra virksomhedernes lokale- og kundeforhold, samt på baggrund af generationsskifteproblemet.

BAGGÅRDSERHVERVETS UDVIKLING 1969/70-1981

Ændringerne i arealanvendelsen har ramt baggårdserhvervet i Herning og Slagelse hårdt; størst har tilbagegangen været i Herning, hvor antallet af virksomheder i perioden 1969-81 er faldet med 58%. I Slagelse mindskedes antallet af virksomheder med 22% i perioden 1970-81 (jf. tabel 1). Denne forskel må i vid udstrækning tilskrives indgrebene i den fysiske struktur, der har været mere omfattende i Herning end i Slagelse.

Bruttobevægelserne i virksomhedsbestanden i de to byer udviser klare forskelle; i Herning overlevede kun 35 ud af

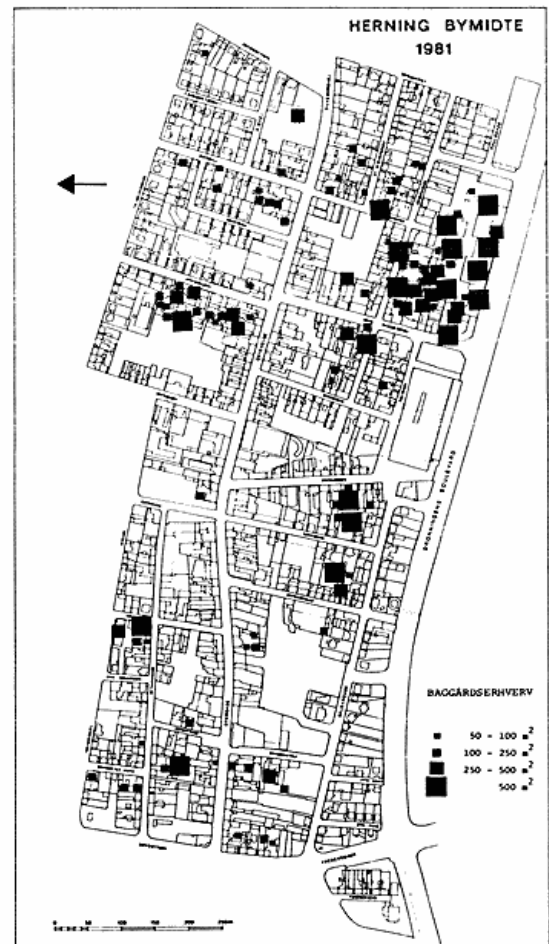
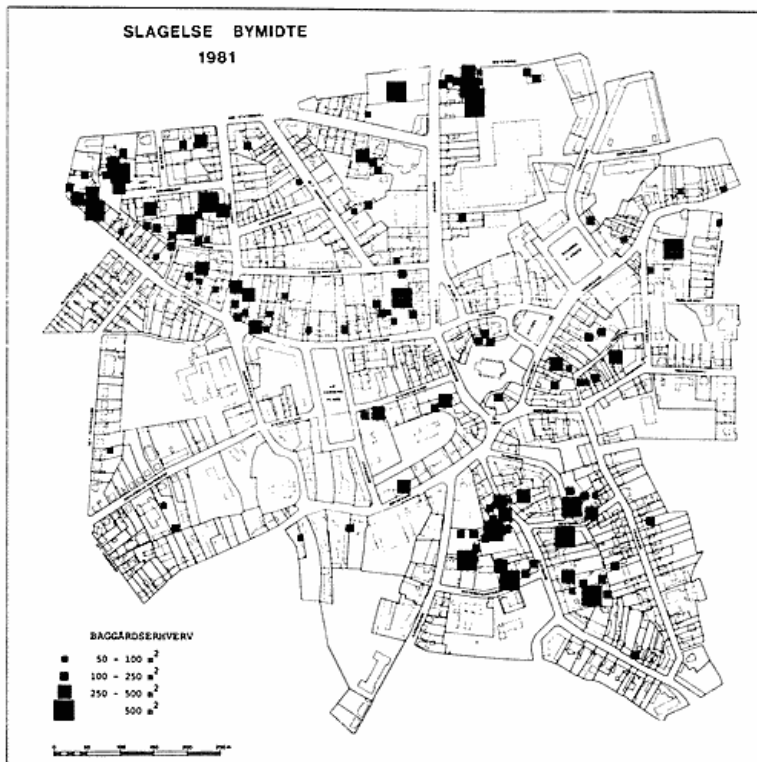

Fig. 6 & 7. Baggårdserhverv 1981.

Fig. 6 & 7. Small manufacturing industries in central urban areas 1981.

Tabel 1.

Baggårdserhvervenes udvikling 1969/70 - 81

	Herning		Slagelse	
	m ²	antal	m ²	antal
1969/70	49.876	153	49.173	106
Nedlagt	35.876	90	19.173	47
Nyoprettet	8.220	28	9.460	24
1981	22.147	63	38.729	83

(Kilde: Andersen, 1982)

183 virksomheder, mod 59 af 106 i Slagelse. Det svarer til en overlevelseshastighed på henholdsvis 0,23 og 0,56 i Herning og Slagelse. I alt nedlagdes, eller flyttede, 118 virksomheder fra Herning bymidte mod 46 fra Slagelse bymidte, og endelig oprettedes eller tilflyttede næsten lige mange virksomheder i de to byer; i Herning 28 og i Slagelse 24.

Virksomhedsrotationen, dvs. den successive fornyelse af virksomhedsbestanden, er i Herning reelt brudt sammen, idet kun hver fjerde af de forsvundne virksomheder er erstattet af nye. I Slagelse erstattedes mere end hver anden forsvunden virksomhed.

Branchemæssigt udgør engroshandel i Herning og fremstillingsvirksomheder i Slagelse de vigtigste nyoprettede/tilflyttede virksomheder, mens de nedlagte og fraflyttede virksomheder i Herning især omfatter gruppen af fremstillingsvirksomheder og i Slagelse engroshandel og byggefag.

Virksomhedernes lokaleforhold. En stor del af virksomhederne (41%) har til huse i bygninger, der er mere end 60 år gamle, og ialt har 70% lokaler i bygninger opført før 1945; kun 19% af virksomhederne har lokaler i bygninger opført efter 1960. Dette, samt beliggenheden i de tætte bydele, bevirker, at virksomhedernes fysiske rammer ofte ikke er hensigtsmæssige for produktionsgangen og vanskeligt kan ændres: Det typiske problem for virksomhederne er netop deres indeklemthed; dårlige tilkørselsforhold, utilstrækkelige installationer, lokalernes fordeling på flere etager eller bygninger m.v.

Virksomhederne i provinsbyerne har generelt en meget lav husleje; ca. halvdelen af de virksomheder, der svarede, betalte under 100 kr/m²/år og ca. 1/3 under 200 kr/m²/år, (jf. tabel 2).

Huslejens størrelse har stor betydning for virksomhederne; 86% af alle nyoprettede og tilflyttede virksomheder i Herning og Slagelse 1969/70-1981 angav den lave husleje som årsag til valg af lokaler; af andre årsager anførtes nærhed til kunder og gode tilkørsels- og parkeringsforhold. Huslejens betydning er fremhævet gennem den såkaldte incubatorhypotese (Fagg 1973), der anser beliggenhed for at være uden reel betydning for de fleste fremstillingsvirksomheder.

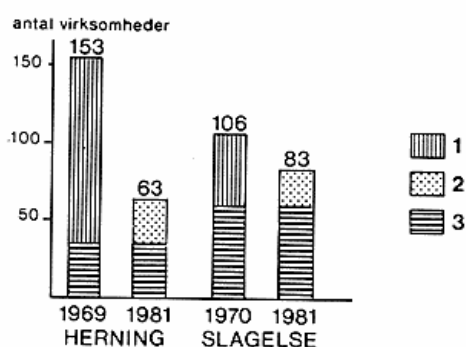

Fig. 8. Antal baggårdserhvervsvirksomheder i Herning og Slagelse 1969/70 til 1981.

- 1: Nedlagte og fraflyttede virksomheder.
 2: Nyoprettede eller tilflyttede virksomheder.
 3: Virksomheder i drift i hele perioden.

Fig. 8. Number of small manufacturing industries in central urban areas in Herning and Slagelse 1969/70 to 1981.

- 1: Closed down firms.
 2: New firms.
 3: Firms in operation throughout the period.

Det afgørende for mange, navnlig mindre virksomheder, er omkostningerne, og dette gælder især for nyoprettede virksomheder. Da de billigste erhvervslejemål findes i den ældre bygningsmasse, vil en lokalisering i de ældre, centrale bydele være økonomisk fordelagtig.

Fjernelsen af de ældre bydeles billige erhvervslejemål betyder derfor virksomhedsrotationens sammenbrud; dette er netop tilfældet i Herning, hvor kun hver fjerde af de forsvundne virksomheder er erstattet af nye.

Virksomhedernes kundeforhold. Baggårdserhvervets kundekreds er sammensat af flere kundetyper, hvor butikker/kontorer, private husstande, samt andre fremstillingsvirksomheder er de vigtigste; knap 75% af kunderne tilhører disse kategorier (jf. tabel 3). Det er bemærkelsesværdigt, at kun 1/4 af alle kunder er private husstande, medens fremstillingsvirksomheder og butikker/kontorer tilsammen udgør 50% af alle kunder.

Fordelt efter omsætning er private husstande for knap halvdelen af virksomhederne den vigtigste kundetype (dvs. aftager mindst 75% af omsætningen), medens fremstillingsvirksomheder og butikker/kontorer er vigtigste kundetype for hver ca. 25% af virksomhederne.

Tabel 2. Virksomhedernes huslejeforhold

- 99 kr./m ² /år	35 %
100 - 199	16 %
200 - 399	11 %
400 -	5 %
Ikke svaret	33 %

(Kilde: Andersen, 1982)

Tabel 3. Virksomhedernes kundetyper

	antal	%
Private husstande	29	24
Fremstillingsvirksomheder	24	20
Butikker/kontorer	36	30
Offentlige virksomheder	17	14
Grossister	9	8
Andre	5	4
I alt	120	100

(Kilde: Andersen, 1982)

I lighed med virksomhedernes funktioner er kombinationer af kundetyper almindelige; over halvdelen af virksomhederne har private husstande og butikker/kontorer samt offentlige virksomheder som kunder. De fleste af virksomhederne har iøvrigt en meget stor del af deres omsætning bundet til faste kunder; ca. 90% af virksomhederne afsætter mere end 80% af omsætningen til faste kunder.

Provinsbyernes udstrækning er forholdsvis begrænset, hvorfor kun 9% af virksomhedernes kunder er lokaliseret i samme kvarter som virksomhederne (jf. tabel 4). I alt har knap halvdelen af virksomhederne deres kunder inden for kommunen.

En stor del af virksomhedernes kunder henvender sig næsten kun eller overvejende telefonisk (jf. tabel 5). Dette, samt kundernes lokalisering, betyder, for baggårdserhvervet som helhed, en ringe afhængighed af lokaliseringen.

For de udprægede publikumsorienterede er den centrale beliggenhed af største betydning.

Generationsskifteproblemet. Den voldsomme reduktion i virksomhedsbestanden i de centrale byområder kan for en dels vedkommende forklares via *inertihypotesen* (Steed 1976): Tilbagegangen i fremstillingserhvervene skyldes, at mange centralt beliggende virksomheder ikke er i stand til at foretage de nødvendige investeringer i bygninger, anlæg og maskiner. Hovedformålet med virksomhedernes drift er at sikre indehaveren et fornuftigt udkomme, indtil denne udtræder af erhvervslivet, hvorefter virksomheden kan forventes nedlagt.

Der konstateredes en klar positiv korrelation mellem virksomhedsejernes alder og forældelsessymptomer (fx nedslidt udstyr). Generationsskiftet betyder for de mindre virksomheder et voldsomt kapitaludtræk, som kun de færreste virk-

Tabel 4. Kundernes lokalisering

Bymidten	9 %
Kommunen	37 %
Amtet	23 %
I øvrigt	30 %
I alt	99 %

(Kilde: Andersen, 1982)

Tabel 5.

Kundernes henvendelse til virksomhederne

Næsten kun telefonisk	44 %
Overvejende telefonisk	21 %
Næsten kun personligt	21 %
Overvejende personligt	12 %
Andre måder	3 %
I alt	101 %

(Kilde: Andersen, 1982)

somheder er i stand til selv at finansiere; en stor del af virksomhederne med forældelsessymptomer vil derfor lukke, når indehaveren trækker sig ud af arbejdsmarkedet.

KONKLUSION

Den kraftige reduktion i baggårdserhvervet i provinsbykerne gennem 70'erne er nøje forbundet med de fysiske ændringer. Gennem 60'erne og 70'erne gennemgik provinsbyernes centrale dele en omstrukturering som led i bysystemets udvikling. Bykernens arealanvendelse har herigennem udviklet sig fra funktionsblanding til funktionsdifferentiering. Samtidig har den offentlige centerplanlægning søgt at fremme denne udvikling mod handels- og servicecentre ved at øge bykernernes tilgængelighed og rummelighed. I de seneste år er denne målsætning suppleret med ønsket om at standse, evt. vende befolkningsnedgangen gennem boligbyggeri, bl.a. på tidligere erhvervsarealer.

Medens det gennem 60'erne og frem til anden halvdel af 70'erne hovedsageligt har været centerudviklingsplaner og omdannelse i forbindelse hermed, der truede baggårdserhvervets eksistens, er ønsket om boligtilvækst i bymidten i de seneste år blevet en væsentlig årsag til baggårdserhvervets fortsatte reduktion.

Bestræbelserne på at øge bykernens tilgængelighed og rummelighed har betydet en række indgreb i den fysiske struktur: Ved gadegennembrud og nedrivninger er der skaffet plads til ringgader og gennem karréudhulinger areal til parkeringspladser. Karréudhulingerne har fundet sted umiddelbart bag bykernernes hovedstrøg, der rummede en lang række mindre fremstillings-, reparations- og servicevirksomheder m.v. Resultatet har derfor været en reduktion i disse erhvervs etageareal på årligt ca. 2½%.

Christensen & Krawach (1981) konkluderede, at en udsænering af baggårdserhvervet fra de centrale bydele ville betyde et meget stort antal virksomhedsnedlæggelser. Årsagen hertil var, at den centrale beliggenhed i ejendomme med lav husleje er en nødvendighed for virksomhedernes overlevelse. Baggårdserhvervets reduktion i de centrale bydele i provinsbykerne har derfor ikke haft samme uheldige konsekvenser for erhvervsliv og kunder som tilfældet har været i storbyerne. Dette skyldes:

- For det første, at baggårdserhvervet i provinsbyerne i

højere grad er koncentreret omkring fremstilling og virksomhedsservice.

- For det andet betyder funktions sammensætningen, at virksomhedernes afsætning i højere grad er baseret på andre virksomheder, offentlige institutioner m.v. og i mindre grad på private husstande. Dvs. først og fremmest faste kunder, der er lettere at fastholde efter udflytning end lejlighedsvis, private kunder er.

- For det tredje er de interne afstande i de fleste provinsbyer (dvs. op til ca. 60.000 indb.), ikke større, end at virksomhederne kan bevare deres kundekreds trods udflytning.

- For det fjerde betyder de fleste provinsbyers ringe udstrækning, at virksomhedernes opland som regel er større end byen, og endvidere at det kvarter, virksomhederne er beliggende i, sjældent er afgørende m.h.t. afsætningen.

- For det femte, at erhvervslokaler med lav husleje bl.a. er let tilgængelige i selv relativt nye erhvervsområder som følge af den nuværende økonomiske krise. For nystartede virksomheder er huslejen en væsentlig omkostningsparameter. Dette gælder ligeledes for en række »ældre« huslejesvage virksomheder.

Det er derfor vigtig at sikre opretholdelsen af billige erhvervslokaler. Dette kan ske enten ved at omdanne ældre, tomme fabriksbygninger til mange, små erhvervslejemål (som gjort fx i Slagelse), eller reservere en bestemt zone i bymidten til mindre virksomheder, som gjort i Herning.

SUMMARY

Small manufacturing industry in central urban areas

The rapid economic development in the late fifties and the resulting suburbanization increased the pressure on the core area of most cities. By a number of regulations it was simultaneously attempted to improve the accessibility and the capability of the core. The result has been a land-use development in the core from mixed to differentiated land-use. Studies have shown that while there has been a general stagnation in land-use for retail sale and a small increase in land-use for other services (½%), residential land-use has decreased by 1½% annually and land-use for manufacturing industry by as much as 2½% annually.

The rapid decrease in the manufacturing industry has primarily taken place in the transition zone between core and fringe, the traditional site of location for a specific group of small manufacturing industries, located in relatively cheap older buildings, often off-street, which is interesting because:

- New firms normally prefer the central urban areas simply because they represent the largest area of old building stock available at a low rent: the incubator hypothesis (Fagg 1973).

- Small firms represent an important part of a complex local production system (Christensen, 1981).

For the purpose of further analysis a survey has been carried out in two medium-sized Danish towns. The total number of centrally located manufacturing industries with less than 20 employees was interviewed in order to analyse their general conditions with respect to location, production, hinterland, housing, rent, etc.

The general conclusion was that the low rent was by far the most important localization factor to the firms in question which seems to support the incubator hypothesis. Contrary to this, it seems that the central location per se is of minor importance to most establishments.

LITTERATUR

- Andersen, H. T., 1982: Baggårdserhvervs utvikling i provinsbyernes bykerner. Stencil, Geografisk Institut. København.
- Andersen, H. T. & Engelstoft, S., 1982: Bykerne og baggårdserhverv i danske provinsbyer. København.
- Christensen, P. R., 1981: Småindustriens rolle i produktionsstrukturen. Arkitekten, nr. 18.
- Christensen, L. & Krawach, S., 1981: Baggårdserhverv i byfornyelsesområder. København.
- Engelstoft, S., 1982: Etagemeterundersøgelser. Herning 1969-1981. Slagelse 1970-1981. København.
- Engelstoft, S., 1980: Ændringer i de centrale ældre byområder. København.
- Fagg, J. J., 1973: Spatial Change in Manufacturing Employment in Greater Leicester. The East Midland Geographer, vol. 5, p. 8.
- Gaardmand, A. & Larsen, F., 1974: Fornyelse af bycentre. København.
- Harild, J. et al., 1980: Provinsbyernes fornyelse. København.
- Hastrup, B., 1978: Håndværk, mindre industri og planlægningen. Byplan, nr. 174.
- Håndværksrådet, 1980: Håndværksrådets etableringsundersøgelse. København.
- Magnussen, J., 1969: Herning bymidteundersøgelse. København.
- Magnussen, J., 1970: Slagelse bymidteundersøgelse. København.
- Steed, G. P. F., 1976: Standardization, Scale, Incubation and Inertia. Montreal and Toronto Clothing Industries. The Canadian Geographer, vol. XX, 3.

Små og mellomstore industribedrifter i Oslo indre by. Problemer, konflikter og tiltak i byfornyelsen

KRISTEN FREDRIK STRAY

Stray, Kristen Fredrik: Små og mellomstore industribedrifter i Oslo indre by. Problemer, konflikter og tiltak i byfornyelsen. Geografisk Tidsskrift 83: 42-48, May 1., 1983.

In 1977 the City Council of Oslo passed an act of city renewal. 18 renewal districts in the inner part of Oslo were chosen. These areas with houses and housing facilities of low quality consist of a mixture of dwellings and economic activities of industry and trade. This paper deals with the problems and conflicts one meets when bringing through a renewal programme of housing and environmental improvements that cause restrictions to future economic activities or force firms to move out.

Kristen Fredrik Stray, cand.phil, næringskonsulent. Town Hall, Municipality of Oslo, Norge.

Innledningsvis vil jeg gi en kort orientering om Kontoret for næringslivet og de arbeidsoppgaver, som er tillagt dette kontoret. Kontoret for næringslivet er en egen selvstendig etat under finansrådmannens administrasjonsområde. Etaten ble etablert i april 1977 og har i dag 7 ansatte. Kontorets arbeidsoppgaver er flere:

- Utarbeider forslag til retningslinjer for kommunens næringspolitikk.
- Fører forhandlinger med bedrifter om tildeling av kommunale næringsareal.
- Ivaretar næringslivets syn og interesser i den kommunale saksbehandling. Dette gjelder i saker, hvor enkeltbedrifter eller grupper av bedrifter blir berørt, og ved at det i den kommunale planlegging tas hensyn til de spesielle rammebetingelser, som næringslivet arbeider under.
- Være sekretariat for næringsutvalget og arbeids- og tiltaksnemnda. I det siste tilfelle i etableringssaker.

DE SMÅ OG MELLOMSTORE BEDRIFTER

I min omtale av de små og mellomstore bedrifter har jeg valgt å definere bedrifter med inntil 20 ansatte som små og bedrifter fra 20-100 ansatte som mellomstore.

De små og mellomstore bedrifter utgjør en betydelig andel av det samlede antall bedrifter i Oslo. Ved siste bedriftstelling i 1974 hadde Oslo i alt 18.975 bedrifter med under 100 ansatte, dvs. 98,5% av totalt antall bedrifter i Oslo.

The general conclusion was that the low rent was by far the most important localization factor to the firms in question which seems to support the incubator hypothesis. Contrary to this, it seems that the central location per se is of minor importance to most establishments.

LITTERATUR

- Andersen, H. T., 1982: Baggårdserhvervs utvikling i provinsbyernes bykerner. Stencil, Geografisk Institut. København.
- Andersen, H. T. & Engelstoft, S., 1982: Bykerne og baggårdserhverv i danske provinsbyer. København.
- Christensen, P. R., 1981: Småindustriens rolle i produktionsstrukturen. Arkitekten, nr. 18.
- Christensen, L. & Krawach, S., 1981: Baggårdserhverv i byfornyelsesområder. København.
- Engelstoft, S., 1982: Etagemeterundersøgelser. Herning 1969-1981. Slagelse 1970-1981. København.
- Engelstoft, S., 1980: Ændringer i de centrale ældre byområder. København.
- Fagg, J. J., 1973: Spatial Change in Manufacturing Employment in Greater Leicester. The East Midland Geographer, vol. 5, p. 8.
- Gaardmand, A. & Larsen, F., 1974: Fornyelse af bycentre. København.
- Harild, J. et al., 1980: Provinsbyernes fornyelse. København.
- Hastrup, B., 1978: Håndværk, mindre industri og planlægningen. Byplan, nr. 174.
- Håndværksrådet, 1980: Håndværksrådets etableringsundersøgelse. København.
- Magnussen, J., 1969: Herning bymidteundersøgelse. København.
- Magnussen, J., 1970: Slagelse bymidteundersøgelse. København.
- Steed, G. P. F., 1976: Standardization, Scale, Incubation and Inertia. Montreal and Toronto Clothing Industries. The Canadian Geographer, vol. XX, 3.

Små og mellomstore industribedrifter i Oslo indre by. Problemer, konflikter og tiltak i byfornyelsen

KRISTEN FREDRIK STRAY

Stray, Kristen Fredrik: Små og mellomstore industribedrifter i Oslo indre by. Problemer, konflikter og tiltak i byfornyelsen. Geografisk Tidsskrift 83: 42-48, May 1., 1983.

In 1977 the City Council of Oslo passed an act of city renewal. 18 renewal districts in the inner part of Oslo were chosen. These areas with houses and housing facilities of low quality consist of a mixture of dwellings and economic activities of industry and trade. This paper deals with the problems and conflicts one meets when bringing through a renewal programme of housing and environmental improvements that cause restrictions to future economic activities or force firms to move out.

Kristen Fredrik Stray, cand.phil, næringskonsulent. Town Hall, Municipality of Oslo, Norge.

Innledningsvis vil jeg gi en kort orientering om Kontoret for næringslivet og de arbeidsoppgaver, som er tillagt dette kontoret. Kontoret for næringslivet er en egen selvstendig etat under finansrådmannens administrasjonsområde. Etaten ble etablert i april 1977 og har i dag 7 ansatte. Kontorets arbeidsoppgaver er flere:

- Utarbeider forslag til retningslinjer for kommunens næringspolitikk.
- Fører forhandlinger med bedrifter om tildeling av kommunale næringsareal.
- Ivaretar næringslivets syn og interesser i den kommunale saksbehandling. Dette gjelder i saker, hvor enkeltbedrifter eller grupper av bedrifter blir berørt, og ved at det i den kommunale planlegging tas hensyn til de spesielle rammebetingelser, som næringslivet arbeider under.
- Være sekretariat for næringsutvalget og arbeids- og tiltaksnemnda. I det siste tilfelle i etableringssaker.

DE SMÅ OG MELLOMSTORE BEDRIFTER

I min omtale av de små og mellomstore bedrifter har jeg valgt å definere bedrifter med inntil 20 ansatte som små og bedrifter fra 20-100 ansatte som mellomstore.

De små og mellomstore bedrifter utgjør en betydelig andel av det samlede antall bedrifter i Oslo. Ved siste bedriftstelling i 1974 hadde Oslo i alt 18.975 bedrifter med under 100 ansatte, dvs. 98,5% av totalt antall bedrifter i Oslo.